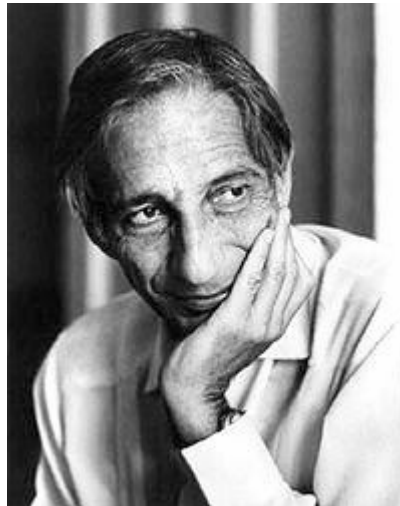

ISMERETLEN ARCÉLEK

A Miskolci Keresztény Szemle rovatot indított „Ismeretlen arcélek” címmel. Ebben a rovatban időről-időre, Magyarországon jórészt ismeretlen XX. századi európai személyiségek életútját, munkásságát kívánjuk bemutatni, akik saját működési területükön kiemelkedőt alkottak, valamint kereszténységüket tudatosan vállalták, azt a közvélemény számára tevékenységükkel, megnyilatkozásaikkal is hitelesítették. Ebben a számban Théodore Monod francia református természettudós, Carl Friedrich Weizsäcker német evangélikus fizikus és Ernst Friedrich Schumacher német származású angol katolikus közgazdász után Ivan Illich személyiségét és főbb gondolatait mutatjuk be. Az idézetek forrása a munkásságának szentelt honlap¹.

ZSUGYEL JÁNOS PHD:

IVAN ILLICH: AZ IZGÁGA SZERZETES

Ivan Illich 1926-ban Bécsben született. Bár az Osztrák-Magyar Monarchia korszaka az I. világháború végeztével lezárult, Bécs még két évtizedig a népek európai olvasztótégelyeként tovább őrizte igazi közép-európai hagyományait. Ivan Illich személyében is reprezentálta ezt az etnikai, vallási és kulturális sokszínűséget, melynek csak az 1938. évi német „Anschluß” vetett hirtelen véget. Édesapja katolikus horvát, anyja szefárd zsidó származású volt, aki még gyermeke születését megelőzően evangélikus keresztény hitre tért. Ennek a családi háttérnek köszönhető többnyelvűségét, melyben az anyanyelvként elsajátított német, olasz, francia

¹ A Turbulent Priest in the Global Village: Ivan Illich 1926-2002. <http://www.lewrockwell.com/wall/wall28.html>

mellett helyet kapott a nagyszülők horvát nyelve, majd a tanulmányok során a görög és latin, valamint a későbbi életút során az angol, spanyol, portugál és a hindi is. A legendás poliglott alapok ellenére a kortársak véleménye szerint egyetlen nyelven sem tudta hibátlanul kifejezni magát, de személyiségének kisugárzása és szenvedélyes vitakészsége ezeket a hiányosságokat feledtette hallgatóságában. 1941-ben édesanyja zsidó származása miatt nem fejezhette be tanulmányait Bécsben, ezért Firenzében érettségizett. A firenzei egyetemen természettudományi tanulmányokat kezdett, majd a II. világháború alatt a vatikáni Szent Gergely Egyetemen teológiai és filozófiai, illetve a salzburgi egyetemen történelmi képzettséget szerzett. 1950-ben pappá szentelték, majd 1951-től papi szolgálatot végzett New York-ban, ezt követően 1956-ban rektor-helyettesi kinevezést kapott Puerto Rico katolikus egyetemére. Érdeklődéssel fordult a harmadik világ problémái iránt, s szorgalmazta az egyház fokozott részvételét a világ szociális problémáinak enyhítésében és megoldásában. 1961-ben megalapította Mexico-ban az Interkulturális Dokumentációs Központot, mely az észak-amerikai önkéntesek harmadik világbeli segélyakcióiban résztvevők felkészítésére szolgált. A központ működése, illetve a felszabadítási teológia iránti elkötelezettsége kapcsán konfliktusba került a Vatikánnal, ami a központ felszámolásához, valamint a 60-as évek végén Ivan Illich papi tevékenységének lezárásához vezetett. Ezt követően íróként, előadóként szabad értelmiségi létet folytatott, s társadalomkritikusként vívott ki népszerűséget. Tevékenységét fokozatosan Európába helyezte vissza, ahol többek között a brémai egyetem vendégprofesszora lett, de utazó előadóként a világ minden tájára eljutott.

Ivan Illich munkásságában a fejlett világ intézményeinek kritikáját nyújtotta. Az intézményes egyházzal való szakításához is az a nézete vezetett, melyben a modern kor kihívásaival szembeni érzéketlenséget ostromozta. „Corruptio optimi quae est pessima”, vagyis „a legjobbak sérülése a legfájdalmasabb”. Társadalomkritikai tevékenységében azonban sokkal fontosabbak a nevelés és a gyógyítás modern kori rendszerével szemben megfogalmazott fenntartások, melyek alapját az emberi civilizáció káros következményeire vonatkozó átfogó nézetei adták. Ezekben folyamatosan ostromozta a nyugati civilizáció szent teheneit: a tudásra és technikai haladásra alapozott fejlődés, valamint az iparszerű gyógyítással elérhető egészség illúzióját. Véleménye szerint a modern kor alapintézményei befolyásának növekedése egy bizonyos határon túl ellentétes hatást ér el: az iskolák a képzetlenség és a butaság, a kórházak a betegség, a börtönök az erőszak, a nagy sebességű utazás a forgalmi torlódások forrásaivá válnak, s a nemzetközi segélyprogramok a szegény és elégedetlen tömegek számát szaporítják.

A modern világ intézményeinek működési problémái mindenki számára láthatóak. S ha ezek a kétségtelenül létező problémák egyre inkább elhatalmasodnak, akkor Ivan Illich véleménye szerint nem az intézmények működésének hibáit kell keresni, hanem magukat az intézmények szükségességét kell feltárni. Az intézmények működésének léte fenyegeti leginkább a rájuk bízott feladatok megoldását, ezért kell ezeket felszámolni, hogy az eredeti célok megvalósulhassanak.

Az oktatás rendszerével szembeni kritikáját a „*Deschooling Society*” beszédes című könyvében foglalta össze. A „társadalom iskolátlanítása” célban foglalta össze mondanivalójának lényegét. A modern iskola a tanítás intenzitásának mindenek felett álló növelésével agyonnyomja a diákot, így az igazi tanulás lehetőségétől fosztja meg. Így az iskola mindössze az oktatási szolgáltatások átadás-átvételének piacává válik, holott az igazi iskola az értékek felmutatásának és elfogadásának helyszíne kellene legyen. Az egyén számára az egyik legfőbb érték a személyiség szabadsága, melyet nem lehet feledtetni az áruk és szolgáltatások fogyasztásának szolgáltságával, melyre az iskola intézménye kora gyermekkoruktól szocializálja az oktatásban résztvevőket. Erről a Puerto Rico Katolikus Egyetem rektor-helyettesi beiktató beszédében így vall.

„Az oktatás feltételezi az élet függetlenségét, valamint egymásra utaltsága érzetének növekedését, melyek együtt járnak az emberi közösség emlékezetének bővülő hozzáféréssel és használatával. Az oktatási intézmény e folyamatra fókuszál. Ez feltételezi a társadalomban elfoglalt helyet, melyben mindegyikünket meglepetés ér; a váratlan találkozás helye, melyben mások szabadságával meglepetésként találkozunk és rádöbbenünk sajátunkra. Az egyetem, amennyiben méltó akar lenni hagyományaihoz, olyan intézménnyé legyen, mely azonosul a szabadság gyakorlatával, s melynek önállósága a szabadság használatába vetett általános bizalmon alapul.”

Ivan Illich kritikája a modern oktatási rendszerrel szemben természetesen nem az ismeretek növekvő mennyiségének átadására irányul. Azt nehezményezi, hogy a tényekkel elhalmozott tanuló nem képes a társadalom fogyasztási szolgáltságba vezető gyakorlatának felismerésére, s növekvő tudása ellenére sem lesz képes arra, hogy az emberi kultúrában évezredek alatt felhalmozott ismeretanyagot saját és embertársai érdekében használja fel.

A másik terület az egészségügy, ahol a növekedés a fejlődés fenntarthatatlanságához és az életminőség romlásához vezet. Az egészségügy és gyógyítás kritikáját a „*Medical Nemesis*” című könyvében nyújtja. A „gyógyító Nemezis” fogalom ellentmondásos, hisz a Nemezis a görög mitológiában a bűnök és vétkek büntetésének istennője. A modern orvostudomány sem

képes arra, hogy a táplálkozás és életmód bűneinek következményei alól felmentse az embereket, így inkább ezek megtorlását várhatjuk, mint a betegségeinkből történő gyógyulást. Ivan Illich kritikájában még ennél is tovább megy: szerinte a modern orvostudomány nemcsak a gyógyításra képtelen, hanem betegebbé teszi a társadalmat és az egyéneket.

„... olyan klinikai beavatkozásokat kényszerít ki, melyek kimenetele meghaladja potenciális hasznukat; elfedi azokat a politikai feltételeket, melyek betegé teszik a társadalmat, valamint kizsákmányolja az egyéni képességeket az öngyógyításra és károsítja a környezetet.”

Véleménye szerint a gyógyszerek és az orvosi technológiák felszámolják a személyes felelősséget a betegségekkel szemben, és kiszolgáltatottá teszik az egyént az egészségbiztosítási rendszerekkel szemben. A modern orvostudomány vétkei három szinten is maradandó változást hoznak az emberiség életében. Klinikai szinten a nem hatásos, mérgező, illetve veszélyes orvosi beavatkozásokkal. Társadalmi szinten a népesség betegítésével, a gyógyszergyártói és gyógyítói érdekek által generált, nem létező ál-betegségek és ál-betegek számának növekedésével. Kulturális szinten a halállal, fájdalommal, betegséggel történő boldogulás hagyományos gyakorlatának felszámolásával, a függetlenség illúziójának teremtésével, valamint az egymásra utaltság érzésének felszámolásával. Ez hosszú távon épp nem az élet, hanem a halál társadalmának eljövételével és burjánzásával jár majd.

Hasonló szkepticizmussal figyelte a nemzetközi segélyszervezetek működését, melyek feladata az „elmaradott” társadalmak jólétének növelése lenne. Szerinte az ezen a területen tüsténkedő szervezetek sem hoznak eredményt, s alapvetően az elégedetlen emberek számának robbanásszerű növekedését eredményezik, valamint a segélyezésre és fejlesztésre specializálódott fejlett világbeli szervezetek bürokráciájának burjánzásához vezetnek. Erről így vall:

„A jó cselekedetek gyakorlata született amerikai szokás. Egyedül az észak-amerikaiak hiszik, hogy ki kell és képesek kiválasztani valakit, akivel megoszthatják azokat az áldásokat, melyekben részesültek. Végül is ez a hozzáállás eredményezi azt, hogy bombákat kell bevetniük, hogy elfogadják adományaikat.”

A nyugati típusú gazdasági fejlődés „áldásainak” szétterítése a fejlődő országok társadalmában csak a kezelhetetlen környezeti és társadalmi problémáknak az elhatalmasodásához vezethet, melyekkel szemben az emberiség tehetetlenül áll majd.

Szenvedélyesen kereste azokat a formákat, melyekkel a méltatlanná vált intézményeket helyettesíteni lehetne. A gépekkel kiváltott munka helyett az emberi közösségekben végzett

együttműködést és az emberi közösségek tagjainak egymásra utaltságát és ennek megfelelő magatartásformák kialakításához kívánt hozzájárulni. Életpályájában számos ellentmondást is találhatunk. Bár sosem hordott órát, környezetét állandóan arról faggatta, mennyi ideje van még a következő előadásáig, illetve utazásáig. A szelíd technológiák, a lassú közlekedés híve volt, de tanait a világ minden részén hirdette, ahová rendszeresen repülőgéppel utazott. Állandóan mozgásban, utazásban töltött élete miatt saját magát „bolygó zsidó és keresztény zarándok” megnevezéssel illette. Halálát azonban nem utolsó sorban elveihez való feltétlen ragaszkodásának köszönhette. Utolsó éveit megkeserítette az arcán keletkezett rosszindulatú daganat. A modern orvostudomány műtétet ajánlott a daganat eltávolítására, de ezt visszautasította, mert beszédképességének elvesztésétől tartott, ami az aktív élet lehetőségének elvesztésével fenyegette. Hagyományos gyógy módokhoz fordult, melyek nem bizonyultak eredményesnek, s az elhatalmasodó betegség következményei 2002-ben halálához vezettek. Ivan Illich világhíve a 70-es években teljesedett ki, gondolatai ekkor voltak különösen népszerűek. Az új évezredben már nem tartozik a sokat idézett szerzők közé, de napjainkban, a válság völgyében szavaira érdemes figyelni, s új utakat keresve célszerű munkásságával megismerkedni.